

14. Буганов В. И. Московские восстания конца XVII в. / В. И. Буганов. — М. : Наука, 1969. — 439 с.
15. Карташев А. История русской церкви / А. В. Карташев. — М. : Наука, 1991. — 509 с.

16. Горчаков М. Монастырский приказ. Опыт историко-юридического исследования / М. И. Горчаков. — СПб., 1868. — 527 с.
17. Епифанов П. П. Военные уставы Петра Велико-го / П. П. Епифанов. — М. : АСТ, 2012. — 236 с.

СУХУШИН М. П.
г. Николаев

ЦЕРКВА І АРМІЯ РОСІЇ В КІНЦІ XVII – ПОЧАТКУ XVIII СТОЛІТТЯ

Розглядається вплив армії на уніфікацію Російської Православної Церкви і становлення абсолютної монархії в кінці XVII – початку XVIII століття. У цей період проходила боротьба за підпорядкування церкви державі з одного боку, і боротьба самої церкви з розколом з іншого. Основною рушійною силою в цій боротьбі виступала армія. Тільки після створення Петром I нової регулярної армії держава змогла підпорядкувати собі церкву.

Ключові слова: самодержавство, церква, реформи, старообрядці, стрільці, регулярна армія.

SUHUSHIN M. P.
Mykolaiv

THE CHURCH AND THE RUSSIAN ARMY IN LATE XVII – BEGINNING OF XVIII CENTURY

By the end of XVII century in the Russian Orthodox Church has accumulated a significant amount of internal problems and problems related to its position in the society and the state. First of all, this was expressed in the almost complete absence of religious and church teaching and education. In the middle of the XVII century by Patriarch Nikon was carried out reform to strengthen the church and its canons lead to uniformity. The result was an Old Believer schism: a considerable part of the Church – especially the common people did not accept reform.

Key words: autocracy, church reform, Old Believers, archers, the regular army

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2014

УДК 623.1.3

КОВАЛЬ М. В.
м. Київ

СТВОРЕННЯ УКРІПЛЕНИХ РАЙОНІВ КРАЇНАМИ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В 20–30 роках ХХ століття

У статті проведено аналіз причин та ходу і результатів створення укріплених ліній і укріплених районів країнами Західної Європи в 20–30 роках ХХ століття.

Ключові слова: Західна Європа, довготривала фортифікація, укріплена лінія, укріплений район, лінія Зіґфрида, лінія Мажіно, лінія Маннергейма.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Перед кожною державою, практично з моменту зародження, окрім інших постають проблеми оборони від зовнішнього ворога і серед завдань які доводиться вирішувати в цьому напрямку – фортифікація території завжди була одним з головних. У різні часи укріплення, не змінюючи свого змісту, набували найрізноманітніших форм – від суцільної, витягнутої на тисячі кілометрів, мурованої Великої Китайської стіни [1, с. 187-190] до могутніх фортець збудованих Юстиніаном I (527–565 pp.), котрі у двітри рівнобіжні лінії прикривали всю територію Візантії [2, с. 80] тощо.

Постійний пошук найоптимальніших варіантів укріплень, розвитку засобів оборони і наступу привели до того, що в ХХ ст. з'явилися так звані укріплені лінії, які склалися з укріплених районів (далі – УР). УР впевнено

можна назвати винаходом ХХ ст., що об'єднав у собі як досвід I світової – позиційної війни, так і бачення перспектив війни майбутнього – маневреної, із масованим застосуванням мотомеханізованих засобів і танкових таранів.

У період між двома світовими війнами такі лінії були побудовані в багатьох державах і відомі під узагальненими назвами: лінія Зіґфрида (Німеччина), лінія Мажіно (Франція), лінія Маннергейма (Фінляндія), лінія Метаксаса (Греція), лінія Сталіна і лінія Молотова в СРСР.

Залишки УР, можна зустріти й сьогодні по всьому західному і південно-західному прикордонні України, в згаданих та інших країнах, що викликає великий інтерес у сучасних істориків та дослідників, а зважаючи на те, що це досить потужні військово-інженерні споруди, то й у військовиків. Зважаючи на це, дослідження питання створення та використання УР має пі-

знавальне і наукове, а для сучасних військових інженерів ще й прикладне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останнім часом науковці й дослідники все більше цікавляться цією проблемою. Так, загальну картину будівництва фортифікацій аналізували В. Левикін [3], М. Коваль [4, с. 13–18, 23–29], Дж. Э. Кауфман [5] та інші. Дослідженню окремих укріплених ліній, присвятили свої праці: А. Ісаєв [6], Д. Перетолчин [7], О. Салій [8] – лінії Мажіно; Є. Балашов і В. Степаков [9], Б. Соколов [10], Б. Ірінчєєв [11] – лінії Маннергейма; З. Прускі – польським укріпленням [12] тощо. Значну кількість матеріалів містять файли Інтернету [13]. Однак аналіз причин та ходу і результатів створення УР країнами Західної Європи в 20–30 роках ХХ ст. потребує подальшого глибокого аналізу.

Отже **метою цієї статті** є аналіз причин та ходу і результатів створення укріплених ліній і укріплених районів країнами Західної Європи в 20–30 роках ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Коли відгриміли залпи Першої світової війни, дискусії про роль і значення довготривалої фортифікації для військових кампаній спалахнули з новою силою. З одного боку, громадськості країн-учасниць війни хотілося дізнатися, чи виправдали себе значні фінансові витрати на будівництво укріплень. З іншого – підготовка до нових воєн потребувала практичних кроків для гарантування безпеки державних кордонів, інженерної підготовки майбутніх імовірних театрів військових дій з урахуванням появи нових засобів боротьби – танків і авіації. Тобто, перед довготривалою фортифікацією знов-таки постало одвічне питання – що, де і як будувати.

Серед численних думок з цього питання можна виділити дві діаметрально протилежні точки зору. Прихильники однієї з них твердили, що настав час замість ізольованих фортець будувати суцільні довготривалі укріплення уздовж кордонів держави на всій їх протяжності. Тим самим передбачалося забезпечити успішні бойові дії армій прикриття навіть у разі їх нечисельності і не допустити просування ворога вглиб території.

Прихильники інших поглядів вимагали зовсім відмовитися від будівництва укріплень у прикордонній смузі, стверджуючи, що тільки негайний наступ і перенесення бойо-

вих дій на територію супротивника з масовим застосуванням танків і авіації може забезпечити швидку перемогу над ним. Фортифікація у цьому разі, як вважали, грає навіть негативну роль, оскільки «прив'язує війська до землі» і знижує їхній наступальний дух [3, с. 16].

Проте в цілому брали гору прихильники фортифікації. За їхніми пропозиціями практично реалізувалася фортифікаційна програма відповідно до військово-політичних доктрин з урахуванням географічних умов та фінансово-економічних можливостей. До початку Другої світової основні країни Європи охопили свої кордони смугами могутніх довготривалих укріплень, прагнучи убезпечити себе від можливого вторгнення ворожих армій і забезпечити свободу дій своїм арміям.

Найрозвиненішою на Заході була Французька школа фортифікації. Її вплив позначався на створенні укріплень Бельгії, Голландії, Польщі, Чехословаччини, Югославії [14, с. 13–26]. А у самій Франції військові інженери створили унікальні фортифікаційні комплекси на кордонах з Німеччиною [15] та Італією [16], зокрема унікальну лінію Мажіно.

Лінія Мажіно – це елемент довготривалих укріплень на сході Франції уздовж франконімецького кордону від Швейцарії до Бельгії (від Бельфора до Лонгюйона протяжністю біля 380 км). Вона складалася з трьох УР (Бельфорського, Ельзаського і Мецького), Рейнського укріпленого фронту і Саарської ділянки загороджень (укріпленого сектора); поділялася на смугу забезпечення (глибина 4–14 км) і головну смугу (глибина 6–8 км).

Побудована за пропозицією військового міністра А. Мажіно (А. Maginot). Призначалася для захисту Північно-Східної Франції [17, с. 408–417].

Основне будівництво лінії здійснено в період 1930–1934 рр., а вдосконалення її тривало аж до 1940 р. Бюджет прийняли 28 грудня 1929 р.

Етапи будівництва на лінії Мажіно: 1930 – будівництво малих казематів і довготривалих фортифікаційних споруд (далі –ДФС); 1931 – будівництво підземних споруд великих блоків; 1932 – будівництво бетонних укріплень великих блоків і виробництво броньових частин і артилерії; 1933 – розміщення піхотного озброєння і частини артилерії; 1934 – будівництво електростанцій, елеваторів, вентиля-

ційних систем, зовнішніх казарм і споруд, опрацювання додаткової лінії оборони на північному заході; 1935 – установка внутрішнього устаткування, обладнання протитанкових перешкод, початок будівництва північно-західної лінії оборони; 1936 – посилення і модернізація споруд, установка протитанкового озброєння тощо [13].

Всього було побудовано до 300 вузлів оборони, опорних пунктів і проміжних позицій, що включали 3216 кулеметних довготривалих вогневих споруд (далі – ДВС), 524 артилерійських ДВС, 936 ДВС змішаного озброєння та понад 500 інших споруд.

Структура УР, смуг, позицій, секторів та ділянок, їх озброєння та чисельність гарнізонів були різними залежно від оперативної значущості напрямів, що вони їх прикривали.

У фортифікаційному відношенні обладнання лінії Мажіно було досить різноманітним. Воно включало ряд складних фортифікаційних комплексів (ансамблів), що склалися з декількох дво-, триповерхових вогневих споруд, сполучених між собою підземними галереями, з численними сховищами боєприпасів і продовольства, медпунктами, вузлами зв'язку, казармами та іншими спорудами, розташованими глибоко під землею.

Наприклад, в англійській газеті Дейлі Експрес від 21 березня 1936 р. був поміщений малюнок одного з укріплень лінії Мажіно, яке складалося із семи поверхів, які призначалися (зверху вниз): перший – для особового складу і дизельної електростанції; другий – для відпочинку особового складу; третій – для боєприпасів і продовольства; четвертий – для штабу і вузла зв'язку; п'ятий – для шпиталю і запасів медичних засобів; шостий – для підземного транспорту; сьомий – для запасу матеріальних засобів. Укріплення було обладнане ліфтами. На поверхні землі розташовувалися закриті вогневі (артилерійські й кулеметні) споруди [3, с. 21].

Крім ансамблів, у системі оборони була велика кількість одиночних багатоамбразурних артилерійських, кулеметних і мінометних споруд, а також командно-спостережних пунктів. Багато споруд мали повне внутрішнє обладнання і запас матеріальних засобів, що забезпечували багатоденну оборону навіть в умовах оточення супротивником. Зв'язок між спорудами і з командними пунктами здійснювався підземними кабелями глибокого закла-

дання і радіозасобами. Велику увагу надавали застосуванню загороджень.

На лінії Мажіно до початку війни розміщувалося 13 дивізій (близько 200 тис. чол.), що становило постійний гарнізон цього укріплення. З початком війни він повинен був посилюватися декількома польовими арміями [18, с. 15–46].

Укріплення Франції обійшлися у понад 14 млрд франків золотом, що становило у середньому 9 млн франків на 1 км укріпленого фронту. Тільки на створення лінії Мажіно було витрачено 10 млрд франків [19, с. 13].

Посилене фортифікаційне будівництво вели і країни, що мали спільні з СРСР кордони.

Мабуть найбільш відома у нас зведена у Фінляндії лінія Маннергейма. Ця фортифікаційна система, створена за участю західних військових фахівців з використанням вигідних умов горбисто-лісисто-озерної місцевості, була могутнім укріпленням. Маючи протяжність 135 км, глибину до 90 км, вона включала понад 2 тис. різних ДФС, з'єднаних в опорні пункти і вузли опору з розвинутою системою загороджень [20]. Чудово обладнана і оснащена, вона тільки глибину передпілля мала до 30 км [11]. Підступи до ДВС прикривалися вправно створеними протитанковими і протипіхотними перешкодами і загородженнями [21, с. 177].

Будівництво її головної смуги оборони велося у два етапи:

– I етап: побудовано 69 кулеметних ДВС фронтального вогню, одна кулеметно-артилерійська ДВС, 8 артилерійських капонірів, 25 бетонних укриттів, 9 бетонних командних пунктів і 7 бетонних піхотних позицій; на тилівій лінії було споруджено 43 одноамбразурних кулеметних ДВС, 2 укриття, 3 командні пункти і 2 бетоновані піхотні позиції. В цілому за перший період на Карельському перешийку були побудовано 168 ДФС, з яких 114 були кулеметними, 6 – гарматними казематами, одна – гарматно-кулеметним казематом. Інші споруди були укриттями: 10 пунктів управління вогнем, 27 сховищ для гарнізону, 10 невеликих бетонованих піхотних позицій.

– II етап: три стадії: 1932–1934 рр., 1936–1938 рр. і 1938–1939 рр. До кінця осені 1939 р. в стані боєготовності знаходилося 74 старих одноамбразурних кулеметних ДВС фронтального вогню, 48 нових і модернізованих ДВС, що мали

від однієї до чотирьох кулеметних амбразур фланкуючого вогню, 7 артилерійських ДВС і один кулеметно-артилерійський капонір [13].

Польща створювала свої фортифікаційні споруди як на західному (у Сілезії), так і на східному кордонах. Інженерна підготовка прикордоння з СРСР, розпочалась у другій половині 20-х років, коли активний розвиток РСЧА почав викликати певну занепокоєність. Починаючи з 1928 р. Вузьке бюро Військової Ради і Інспектора Армії на чолі з маршалом Й. Пілсудським та створена тоді Генеральна Інспекція Збройних сил почали оперативні та територіальні дослідження, за результатами яких були прийняті першочергові основи оперативного плану війни на Сході. Головна ідея плану «Всхуд» ґрунтувалась на використанні Полісся як природної перешкоди, яка б примушувала противника до розподілу своїх військ і забезпечувала власні маневрові дії. Прогнозувалося, що головні удари радянських військ повинні були проводитися за напрямками: Барановичі – Білосток і Рівне – Люблін, а також Тернопіль – Львів. Невеликі польські сили на північ та південь від Полісся повинні були затримати ворога. Оборонний бастион Полісся повинен був утримуватися, щоб викликати розподіл сил ворога та прикрити власне маневрове угруповання, створене в районі Бресту та призначене для опору ворогу, який наступає на північ південніше Полісся. Приймаючи до уваги вищесказане було прийняте рішення щодо укріплення центрального району Полісся ДФС. Одночасно постановили створити позиції прикриття на північ та південь від Полісся, використовуючи існуючі там природні перешкоди, а також лінії німецьких та австрійських укріплень часів I світової війни [12, с. 69–97].

До 1940 р. на Поліссі планувалось побудувати наступну кількість довготривалих фортифікаційних споруд: ділянка «Ханцевичі» (протяжність 120 км) – 175 споруд; ділянка «Лунинець» (140 км) – 127 споруд; ділянка «Сарни» (170 км) – 358 споруд. Загалом 660 споруд на ділянці протяжністю 430 км.

Інспектор Армії генерал Сосновський у 1936 р. виділив для озброєння 114 гармат, в тому числі 70 капонірних (казематних) та 44 – у бронедзвонах, 700 станкових кулеметів, 430 ручних кулеметів, 100 мінометів [12, с. 128–129].

Міцним укріпленням повинен був стати Барановіцький УР. Його протяжність близько 100 км, а під час спорудження у два етапи: в 1931–1936 рр. у головній смузі оборони було побудовано або модернізовано 200 ДВС фронтального вогню; в 1937–1939 рр. – ще 64 капоніри і півкапоніри [13].

Румунія з економічних причин довго обмежувала інженерну підготовку своїх кордонів засобами польової фортифікації. Але в кінці 30-х років теж розпочала проектування і зведення укріплених рубежів по лінії Чернівці – Дорогою – Топоркоуци, що становить продовження лінії польських укріплених районів; Ясси – Бальдурешти – Родені – Корнешти – Бокана з відсіком; Коштулені – Родені; Бельци – вздовж залізниці; Галац – Мамазола – Форкшани.

Але через економічні труднощі темпи робіт були повільними [22, с. 390].

Довготривалі укріплення Чехословаччини зводилися під керівництвом англо-французьких фахівців. Усі фортифікаційні споруди ділилися на наступні категорії: «великі групи»; крупні споруди; капоніри; легкі каземати.

«Велика група» – наймогутніша фортифікація яка складалася з ряду окремих споруд, зв'язаних підземними сполученнями в одне ціле. Кількість споруд і їхнє взаємне розташування залежали від тієї тактичної задачі, яка ставилася гарнізону групи, і від умов місцевості.

Крупні фортифікаційні споруди складались, як правило, з двох, або трьох бойових казематів для забезпечення ведення гарнізоном флангового вогню з спарених кулеметів, протитанкових гармат і одного–п'яти бронедзвонів для флангової оборони і спостереження.

Капоніри – кам'яно-земляна обсіпка напольної стіни, відкісне крило, що захищає амбразуру від артилерійського вогню, вхід у тильній стороні, отвір для забору повітря і викидання ручних гранат, амбразура з кулевловлюючими стінками, гачки для маскувальної сітки тощо – такими в основному були їхні характеристики. На місцевості капоніри розташовувалися виключно на зворотних схилах пагорбів. Цим досягалося їхнє прикриття і маскування [14].

Не залишилася осторонь від будівництва укріплень і Англія. Як острівна держава вона основну увагу надавала обороні узбережжя, особливо в зоні проток, а також захисту своїх

заморських володінь (Гібралтар, Мальта, Сінгапур та ін.). Фортифікація англійців носила суто спеціальний характер і в основному була зведена з цегли і бутової кладки (бетонні об'єкти зустрічались рідко). Майже всі ДВС фронтальні, але їхнє завдання – прикрити перехрестя доріг від швидкого просування німецьких мотоциклістів углиб країни, утруднити висадку німців на пляжах тощо [3, с. 27].

У складі італійських укріплених груп (орєга) були як фланкуючі, так і фронтальні споруди, а також окремі могутні ДВС [13].

Шведи будували переважно фланкуючі споруди (на узбережжі), забезпечуючи їх броньовими ковпаками для фронтальної самооборони (в основному їх споруди нагадують спрощені наші доти).

До середини 30-х років Бельгія на кордоні з Німеччиною збудувала ряд невеликих укріплень, що були розташовані у вигляді замкнутого ланцюга, а за цією першою лінією, під керівництвом французьких фахівців споруджувалися ультраудосконалені підземні фортифікації, які займали від 16 до 20 га [23].

У Голландії будувалися як форти, так і одиначні об'єкти [13].

Передчуття невідворотності війни в 30-х роках у Європі було настільки явним, що навіть нейтральна Швейцарія почала проводити фортифікаційну підготовку своєї території. В 1934 р. у країні була відновлена дія «бюро фортифікаційного будівництва» (скасowanego за непотрібністю за два десятки років до того) [24, с. 6] і розпочалось активне будівництво ДВС [25].

Активно здійснювала фортифікаційне облаштування плацдармів проти СРСР і Японія в окупованих нею Маньчжурії, Південному Сахаліні та на Курильських островах [3, с. 27].

США будували фронтальні ДВС (кулеметні і легкі артилерійські каземати) на узбережжі Гавайських островів [13].

Німеччина приступила до будівництва укріплень на своїх кордонах пізніше ніж Франція, фактично в 1935–1936 рр. Готуючись до агресивної наступальної війни, німці дивилися на укріплення не тільки як на засіб захисту, але й як на забезпечений від будь-яких несподіванок плацдарм для розгортання активних наступальних дій проти країн-сусідів. Тому німецькі фахівці вважали зайвим будувати великі і дорогі фортифікаційні ком-

плекси типу французьких ансамблів. Вони віддавали перевагу масовому будівництву відносно невеликих, довготривалих фортифікаційних споруд з артилерійським, кулеметним або змішаним озброєнням, хоча в окремих місцях будувалися і досить могутні споруди з гарматами великого калібру. Зручне розташування споруд на місцевості й ретельне маскування були обов'язковими вимогами. Такі споруди об'єднувалися в опорні пункти різної місткості із взаємним вогневим зв'язком.

Велика увага приділялася створенню розвинутої системи загороджень, у якій основне місце займали залізобетонні надовби («зуби дракона»), посилені ровами, ескарпами (земляними й бетонними) та колючим дротом.

Німецькі укріплення уздовж західних кордонів, що отримали загальну назву Західний вал (лінія Зіґфрида), включали до 11 тис. різних ДФС, з них 35–40% вогневих, 50–55% сховищ для особового складу і матеріальних засобів, до 10% командних пунктів, вузлів зв'язку тощо. Загальна місткість укриттів – на 200 тис. осіб.

Глибина лінії Зіґфрида була невеликою, всього 5–6 км, на окремих ділянках 12–18 км і лише в центральному секторі на берлінському напрямі було обладнано три рубежі загальною глибиною до 75 км.

Споруди в системі Західного валу розташовувалися нерівномірно. Найбільша щільність була на центральній ділянці (до 70% всіх ДФС). Була значна кількість неприкритих проміжків між опорними пунктами, їх прикриття передбачалося здійснити польовими військами [17, с. 417–422].

Про масштаби інженерних робіт свідчать такі цифри: на будівництво витрачено 5 млн т цементу, 400 тис. т металу і 24 млн м³ лісоматеріалу. До вересня 1938 р. добові витрати цементу становили 21 тис. т, металу – 600 т, лісоматеріалу – 500 м³ [3, с. 25–26].

Отже, з наведеного видно, що більшість держав Європи, зважаючи на перевагу у військовому будівництві поглядів необхідності захисту держав фортифікацією, на приклад одна-одної і особливо на стан військової справи у більш розвинених країнах, активно створювали довготривалі укріплення під час військової підготовки територій своїх країн напередодні Другої світової війни.

Перший період війни на заході Європи

(вересень 1939 р. – травень 1940 р.), що одержав назву «дивної війни», коли воюючі сторони стояли одна перед одною без дій, здавалося, давав можливість вважати кордони Франції і Бельгії, прикриті укріпленнями, неприступними для ворога. Проте перехід німців навесні 1940 р. до активних бойових дій перевернув усі надії західних союзників. Впали фортифікації Бельгії, Франції, Голландії, Греції, Югославії. Всі вони, як і знаменита лінія Мажіно, не виправдали надій, що покладалися на них. Добре підготовлені й вимуштрувані механізовані німецькі армії рухалися шляхами Європи, легко долаючи танковими частинами за підтримки авіації і артилерії слабкий розрізнений опір армій держав, що виявилися непідготовленими до відсічі агресору. На лінії франко-бельгійських укріплень якихось значних битв не було, їхня потужність залишилася невикористаною.

Німецькі воєначальники і військові фахівці, упиваючись своїми легкими перемогами на Заході, на різні лади звеличували потужність німецької зброї та її перевагу над французькою школою фортифікації. Так, М. Людвіг у 1940 р. писав: «лінія Мажіно не зуміла виконати своїх завдань. До будівництва свого кріпосного фронту Франція підійшла дуже однобічно, з врахуванням лише дії зброї, що застосовувалася під час першої світової війни, і не зуміла передбачити подальшого можливого розвитку засобів нападу, а також енергію та стрімкість німецького наступу» [26, с. 98]. Так само зарозуміло німці оцінювали укріплення Польщі, Югославії, Греції, хоча їх подолання пройшло не так гладко, як французьких укріплень [27, с. 33–36].

Показна неповага до укріплень переможених країн не перешкодила німцям уже з 1940 р. приступити до зведення Атлантичного валу – системи довготривалих укріплень, що тягнулися вздовж атлантичного узбережжя Франції, Бельгії, Голландії і Норвегії. Найбільш розвиненою ця система була вздовж узбережжя Ла-Маншу. Перед майбутнім походом проти СРСР слід було забезпечити тил фашистського рейху.

Однак, коли настав час вирішальних боїв, то німецьке керівництво не змогло виділити для оборони укріплень Атлантичного валу і лінії Зігфрида необхідних сил, оскільки під час бойових дій на Західному фронті – з літа

1944 р. до весни 1945 р. включно, вони були skutі наступаючою Радянською Армією на Східному фронті. Англо-американські війська подолали Атлантичний вал і лінію Зігфрида не зустрічаючи серйозного опору.

А от укріплення на території Східної Пруссії, Польщі, Румунії, Угорщини радянські війська долали у 1944–1945 роках з важкими боями, використовуючи всі можливі засоби (артилерію, танки, авіацію, вогнемети тощо) [3, с. 31–34].

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, на основі результатів бойових дій першого періоду Другої світової війни в Європі можна сказати, що військові керівники Англії і Франції не зуміли правильно оцінити роль змін, що відбувалися в розвитку військової справи. Вони беззастережно брали за основу підготовки армій своїх країн лише досвід I світової війни, не надаючи серйозного значення збільшеним можливостям армій долати оборону шляхом масованого використання рухомих танкових і мотопіхотних частин за їх тісної взаємодії з авіацією та артилерією [3, с. 30]. Таким чином, європейські військові стратеги не зуміли ефективно використати побудовані ними укріплення в умовах Другої світової війни.

Разом з політичними і стратегічними причинами, що призвели до падіння фортифікації західних країн, слід відзначити й істотні тактичні й технічні недоліки в системі укріплень. До них слід віднести недостатню глибину позицій та опорних пунктів, наявність значних проміжків між ними, відсутність кругової оборони, недостатнє протитанкове і зенітне озброєння тощо.

Укріплення були розраховані на дію далекобійної артилерії та авіації, але не були пристосовані до маневреної оборони. Частини споруд (бронедзвони, башти та амбразури), що підносились над поверхнею, легко вражались артилерійським вогнем прямим наведенням з танків та гармат. А наймогутніші споруди блокувалися і виводилися з ладу штурмовими групами піхоти і саперів з танками та вогнеметами. У ряді випадків для цього використовувалися й тактичні повітряні десанти.

Подальші дослідження будуть спрямовані на аналіз дій укріплених районів Європейських країн в бойових умовах.

Список використаних джерел

1. Бадак А. Н., Всемирная история : в 24 т. / А. Н. Бадак, И. Е. Войнич, Н. М. Волчек. — Минск : Литература, 1996. — Т. 5. — 544 с.
2. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З., та ін. / Упорядник Б. З. Якимович. — 4-те вид., змін і доп. — Львів : Світ, 1992. — 712 с.
3. Левыкин В. И. Фортификация: прошлое и современность / В. И. Левыкин. — М. : Воениздат, 1987. — 159 с.
4. Коваль М. В. Довготривала фортифікація на теренах України напередодні та під час другої світової війни. Міфі і реалії / М. В. Коваль. — Хмельницький : Вид-во Національної академії ДПСУ ім. Б. Хмельницького, 2005. — Ч 1. — 516 с.
5. Кауфман Дж. Э. Фортификация Второй мировой войны 1939–1945. Европа. Крепости, доты, бункеры, блиндажи, линии обороны / Дж. Э. Кауфман. — М. : Эксмо, 2006. — 243 с.
6. Исаев А. Антисуворов / А. Исаев. — М. : Эксмо, Яуза, 2004. — 416 с.
7. Перетолчин Д. Тайны Линии Мажино / Д. Перетолчин. — Режим доступа : http://communitarian.ru/publikacii/mirovaya_istoriya/tauny_linii_mazhino.
8. Салий О. Линия Мажино. Плотина Вобана / О. Салий. — Режим доступа : <http://www.niceplaces.com/articles/europe/strasbourg/99.htm>.
9. Балашов Е. А. Линия Маннергейма и система финской долговременной фортификации на Карельском перешейке / Е. А. Балашов, В. Н. Степаков. — СПб. : Нордмедиздат, 2000. — 84 с.
10. Соколов Б. В. Тайны финской войны / Б. В. Соколов. — М. : Вече, 2000. — 416 с.
11. Иринчеев Б. Линия Маннергейма / Б. Иринчеев. — Режим доступа : www.mannerheim-line.com.
12. Прусски З. Бастион «Полесье» / З. Прусски. — Варшава, 2000. — 327 с.
13. Довготривала фортифікація зарубіжних країн. — Режим доступа : www.fortification.ru/forum.
14. Усков В. Н. Долговременные укрепления Чехословакии / В. Н. Усков // Вестник военной инженерной академии Красной Армии имени В. В. Куйбышева. — 1941. — № 32. — С. 13—26.
15. Иммануель. Новые укрепления Франции против государственной границы Германии / Иммануель // Вестник военной инженерной академии РККА. — 1934. — № 7. Бюллетень зарубежной военной инженерной техники. — № 1. — С. 7—12.
16. Французские укрепления против Италии (перевод с немецкого) // Вестник военной инженерной академии РККА. — 1934. — № 7. Бюллетень зарубежной военной инженерной техники. — № 1. — С. 13—17.
17. Карбышев Д. М. Линия Мажино и позиция «Зигфрида» / Д. М. Карбышев // Карбышев Д. М. Избранные научные труды. — М. : Воениздат, 1962. — С. 405—422.
18. Яковлев В. В. Современная военная инженерная подготовка восточной границы Франции (линия Мажино) / В. В. Яковлев. — М. : Типограф. ВИА РККА. 1938. — 48 с.
19. Цалькович И. М. Инженерная подготовка границ государства к войне. Стенография лекции в московском доме ученых 6 апреля 1934 г. / И. М. Цалькович. — М. : Изд. и тип. ВИА РККА, 1935. — 32 с.
20. Карбышев Д. М. Линия Маннергейма / Д. М. Карбышев // Карбышев Д. М. Избранные научные труды. — М. : Воениздат, 1962. — С. 423—429.
21. Отечественная артиллерия. 600 лет. / Г. Т. Хорошилов, Р. Б. Брагинский, А. И. Матвеев. Под ред. Г. Е. Перельского. — М. : Воениздат, 1986. — 365 с.
22. Карбышев Д. М. Инженерная подготовка укрепленных районов и основы их обороны в иностранных государствах / Д. М. Карбышев // Карбышев Д. М. Избранные научные труды. — М. : Воениздат, 1962. — С. 379—386.
23. Лонек Карл фон. Безопасность Франции (перевод с немецкого) / Карл фон-Лонек // Вестник военной инженерной академии РККА имени В. В. Куйбышева. — 1936. — № 14. Сборник военной инженерной зарубежной техники. — № III. — С. 141—147.
24. Леконт. О долговременных укреплениях (перевод с французского) / Леконт // Вестник военной инженерной академии РККА имени В. В. Куйбышева. — 1936. — № 19. Сборник военной инженерной зарубежной техники. — № IV. — С. 6—22.
25. Федоров Н. А. Фортификационная подготовка Швейцарии к обороне / Н. А. Федоров // Вестник военной инженерной академии Красной Армии имени В. В. Куйбышева. — 1941. — № 32. — С. 27—29.
26. Людвиг М. Современные крепости. (от круговой крепости к укрепленной зоне). Перевод с нем. / М. Людвиг — М. : Воениздат. Отпеч. в Лгр., 1940. — 100 с.
27. Людвиг М. Фортификационные системы нашего времени (перевод с немецкого) / М. Людвиг // Вестник военной инженерной академии Красной Армии имени В. В. Куйбышева. — 1941. — № 32. — С. 30—36.

КОВАЛЬ М. В.

г. Киев

**СОЗДАНИЕ УКРЕПЛЕННЫХ РАЙОНОВ СТРАНАМИ ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЫ
В 20–30 годах XX века**

В статье проведен анализ причин, хода и результатов создания укрепленных линий и укрепленных районов странами Западной Европы в 20–30 годах XX века.

Ключевые слова: Западная Европа, долговременная фортификация, укрепленная линия, укрепленный район, линия Зигфрида, линия Мажино, линия Маннергейма.

KOVAL M. V.

Kyiv

CREATION OF FORTIFIED SECTORS BY WESTERN EUROPEAN COUNTRIES IN THE 1920–1930S

The article touches upon the significant problem facing every state that is defense from exterior enemy or fortification of the territory. The author stresses upon the fact that fortifications had various construction peculiarities but they performed the same role – state protection. The humanity was oriented towards the search of the most optimal variants of fortification, development of defense and offence strategies. As a result fortification experts and constructors developed so-called fortification lines consisting of fortified sections.

Keywords: Western Europe, long-term fortification, fortified line, fortified sector, the West Wall, the Maginot line, the Mannerheim line.

Стаття надійшла до редколегії 02. 02. 2014